

Jedan po jedan odlaze gospari...

Ivan ROGIĆ

U sada već dvogodišnjim natezanjima oko pitanja: ima — nema epidemije COVIDA-19; treba se — ne treba se cijepiti; meni osobno jedna smrt popri-
jeko i oštro presijeca javni žamor što se oko spomenutih pitanja množi sa za-
čudnom (unutrašnjom) sposobnošću pretakanja u »lošu beskonačnost«, iliti,
jasnije, iz šupljeg u prazno: smrt prijatelja Miroslava Tuđmana u siječnju
2021. godine. Nema razloga sumnjati u liječnički »pravorijek«: Miro je umro
od COVIDA-19. U šarenim arhivima zapisa o umiranju, po pravilu, bilježi se
kako one koji ostaju, bližnje, zadugo zarobljuje osjećaj nenadoknativa gu-
bitka. No nerijetko, a naoko i paradoksalno, zna mu se pridružiti i svojevrs-
no olakšanje što se smrću okončala (dugotrajna) muka: i umrlog i bližnjih,
zatvorenih u ulogu nemoćnih, a obvezujućih, svjedoka. Nije posve nezaslu-
žan pridjev: *blagoslovljena*, što se takvoj smrti zna dopisati. Pridjev je na mje-
stu u dugotrajnosti muke i umiranja. Izvan nje gubi smisao.

Miro je umro drugačije: po svojevrsnom epidemijskom »kratkom postup-
ku«. Koji dan početne zaraze, potom teškoće s disanjem, pa hitna pomoć, za-
razna bolnica, koji tjedan na respiratoru. I gotovo, pravac Mirogoj. Osjećaju
i stvarnosti nenadoknativa gubitka nekako se »tvrdo« dodaje i osjećaj svoje-
vrsne nepravde. Smrtni je događaj ovdje iznenađan, neočekivan, oštro reže
i životne namjere i sposobnosti umrlog i očekivanja i namjere bližnjih. Tu je

starinska složenica kojom se zna komentirati nečija smrt: *uzelo ga*, bliska značenju izjave: *otelo ga*. Smrt je Miroslava Tuđmana takva: *otelo ga*. Neka-ko se nadrealno nameće pomisao na sličnost sa smrću katalonskog arhitektonskog velikana Antonija Gaudíja. Njega je, vele, iznenada, slijepošću nesretna slučaj, bubnuo tramvaj i otpravio onkraj, premda je bio usrijed srijede posla na izgradnji i projektiranju, danas barcelonskog simbola, katedrale Svete obitelji. Prije zaraze i Miro je (dopušteno je neveliko pretjerivanje) radio »punom parom« na poslovima znanstvenika i zastupnika u Hrvatskom saboru. Pripremao je i objavljivanje na engleskom svoje zadnje, opsežne knjige *Haški krivolov*. Reklo bi se: čovjek u snazi. Kalendarska bilanca sa 75 ubiježenih godina nije zračila nikakvom fatalnom slutnjom. »Poslovi i dani« smjenjivali su se podnošljivim ritmom, bez tektonskih podrhtavanja svakodnevice i zlih nagovještaja. Uloge sina, brata, muža, oca, tasta, djeda, nije ništa vidljivo osporavalo. Ima li se pred očima takva slika teško je prihvatiti da je njegova višetjedna agonija, bez *happy enda*, baš »prirodnim« finalom kakva prethodećeg procesa. Duši je razumljivije i bliže (a nju se ovdje pita) misliti o toj smrti osloncem na riječi: nepravda, apsurd. Potonja (riječ) ovdje nema čvrstih značenjskih veza s lijepim rečenicama A. Camusa. Ali ime veze sa svojevrsnim moralnim neredom, što ga duša smješta »negdje gore«, s *nepopravljivom pukotinom u sjaju svijeta*. Dodati je: ima i drugih smrti, drugdje, koje izazivlju iste ili srodne riječi. Ne traži se nikakav privilegij.

Može se još reći: smrt Miroslava Tuđmana je (javna) tragedija. Svakako. Znamo da je tragedija drugo ime za okrutni mehanizam kojim bogovi naplaćuju, svojedobno podijeljene, nadnaravne darove i povlastice. No unatoč okrutnosti mehanizma u tragediju je upletena i zaliha nebeske milosti kojom »uspješno« otklanjamo jezu pred slijepom mehanikom te okrutnosti. U tragediji smrt *nije* otimač, samo dolazi po svoje. Pa je katarza i moguća i očekivana. U Miroslavljevoj smrti tragičan je sam gubitak: nema ga. Ali je teško nazrijeti tragove (nebeske) tankočutnosti, vidljive u baštini tragedije. Izgleda da su (tragovi) nevoljko ustupili »radno mjesto« epidemijskom valu kojemu je posve svejedno tko mu, kako i kada podliježe. Važna je statistika, baš kao u industriji smrti, bez prava na velike priče (ma i male). Kao da se iznova probudila devedeset i prva, kada je smrt, tada »majstor iz Hrvatske«, djelovala s bujičnim ovlastima onkrajnog gospodara industrije. Ne gubi se vrijeme u tričarijama pojedinačnih smrti, još manje u prijemorima o pravu umrlih na nebesku tankočutnost. Nikakve odgode smrtnog časa nisu moguće. Unaprijed je isključena pomisao na dobitnike, makar i posmrtno.

Ipak, dopušteno je pomisliti kako industrijalac smrti u tomu nije bio posve dosljedan. Linearnost epidemijske mehanike tu i tamo korigira se posebnim odabirom *najboljih među nama*. Nije, dakako, posrijedi nikakva onkraj-

na tankočutnost. Nego tek težnja epidemijskog vala da iznosi gubitaka i nepravde budu što točniji. Davno je rečeno kako smrt u Hrvatskoj nije bez stanovita, čak odnjegovana, ukusa. Možda je bolje reći: preciznije radi na nejednadžbama gubitka. Onima koji ostaju, *privremenim nama*, daljnji protok vremena, i kalendarsko udaljavanje od smrtnog časa umrlog, neće puno pomoći u smanjivanju zaglavnog gubitka. Ostaje nam sjećati se dok smo tu. Ne ka se zna da među umrlima, i našim umrlima, *ima i onih kojima nebo duhuje*. Možda o našem sjećanju na njih treba misliti kao o nekoj vrsti otplate toga duga. Ne našeg, nebeskog.

Kako će se Miroslava Tuđmana sjećati njegovi bližnji, ostavimo njima. O tome drugi ne mogu, a i nemaju, pravo govoriti. Ostaje nam govoriti kako se Miroslava Tuđmana sjeća hrvatska javnost, ona prijateljska. (A ne treba ni neprijateljima uskratiti priliku.) Poslužiti nam se je s četiri »obrisa«, u granicama kojih se javno sjećanje na Miroslava diferencira i dalje snaži. I dopunjuje (onu otplatu duga).

Prvi javni obris u granicama kojega je hrvatska javnost identificirala Miroslava, sažet je riječju: *intelektualac*. Tehnički rečeno to znači da dotični raspolaže i određenim znanjem i određenim »kapacitetom« za valjanu raspravu u javnim poslovima. Premda sam naziv, koliko je poznato, baštinimo od Saint-Simona, jednog od socijalnih fantasta što su ga u svoje ideologijske pretke voljeli, kadikad, ubrajati socijalistički činovnici s boljom naobrazbom, ne treba zaboraviti kako to isto društvo, socijalističko, časti intelektualce, jedine kao skupinu, diobenim naslovom: »poštenu«. Druge socijalne skupine: radnici, seljaci, radni ljudi... sustav tako ne dijeli, njihova je »poštenost« supstancijalna. Intelektualci su, naprotiv, »higijenski« razdijeljeni na »poštenu inteligenciju« i onu drugu. Ne veli se nikada jasno koju drugu i kakvu. Ali povremena izvješća o uspješnu razbijanju ovih ili onih »kontrarevolucionara« sugeriraju koja je to »ona druga«, nepoštenu, inteligencija. U kritičkoj literaturi, napose nakon priče o »izdaji« Julienu Bende (iz tridesetih godina prošlog stoljeća), napisane su brojne, i zaslužene i nezaslužene, kritike na račun intelektualaca. Posebno su kritičkoj oštirci izloženi primjeri »klizanja« intelektualaca u sistemske činovnike, gdje od svega ostaje tek (nezasluženi) naziv. No diobena shema: poštena — nepoštena (inteligencija), nema s tim puno veze. Drugačije rečeno, biti intelektualac u stvarnosti premreženoj tom shemom uključuje nemali (životni) rizik. Njega dijeli i Miroslav Tuđman, pripremajući se još u mladenačkim danima za poslove, a i poziv, intelektualca.

Gdje je korijen tih rizika vjerojatno najjasnije sugerira Camus. On primjećuje kako se intelektualac *ne smije* (koliko je to za zbilja) staviti na stranu, u službu, onih koji »povijest pišu«, nego onih, onima, *koji »povijest — podnose«*. U vrijeme mladog Tuđmana to je posredno značilo naći se *trajno* na

prijepornu položaju (javne) osobe koja systemske »istine« totalitarizma slijeva, tada u Hrvatskoj na djelu, ne kupuje na neviđeno. Budući da je kasnih šezdesetih prošlog stoljeća i više nego očito kako, camusovski rečeno, Hrvati u Drugoj Jugoslaviji povijest uglavnom »ne pišu« nego je »podnose«, nije bilo teško naći se među onima koji »raspiruju«, iz perspektive poretka »prijeporni«, hrvatski nacionalizam, separatizam, i ostale „izme“, s podignutom sistemskom batinom povrh njih. Imao je Miro, uostalom, i u obitelji više nego instruktivan primjer posljedica težnje k »pisanju povijesti«. Završilo je, poznato je, a i predvidljivo, u Petrinjskoj u Zagrebu. »Biti intelektualac« u Miroslavljevu iskustvu značilo je, dakle, *svezati u jedno*: kompetentno znanje, obranu onih koji povijest tek »podnose« i hrvatsku nacionalnu slobodu. U formativno vrijeme spomenutih šezdesetih, i prvih sedamdesetih godina, Miro (i nekolicina nas u krugu prijatelja) pokušava jasnije artikulirati što je na stvari ra-beći mogućnosti tadašnje »omladinske štampe«. Zalihe povjerenja akumulirane u tim »mladenačkim« godinama, i batinaška jasnoća poretka, napose nakon obračuna s Hrvatskim proljećem, učvrstili su barem osnovno uporište u pogledu na polazno: »biti intelektualac«. Pri tomu je i razdioba na »nas«, koji povijest »podnose« (pokušavajući je kadikad i napisati) i na »njih«, kojima je tadašnja mješavina monarhijskog rasizma i totalitarizma slijeva bila prirodnim stanjem stvari, ostala nekom vrsti orijentacijske konstante u svim kasnijim, nerijetko i maglovitim, (našim) raspravama o budućnosti. Pokazalo se, naoko paradoksalno, a zapravo predvidljivo, da je vjerovati kako je budućnost zajamčena već i mehanikom kalendara — čistom predrasudom. Poredak se svojski trudio budućnost odstraniti, barem privremeno kad već nije bilo moguće odstraniti je »na neodređeno vrijeme«. »Biti intelektualac« značilo je tra-gati za drugačijim modusima nacionalne modernizacije.

Drugi javni obris, u granicama kojega je hrvatska javnost identificirala Miroslava Tuđmana, jest obris opisan riječju: *znanstvenik*. Obris se otpočeo jasnije oblikovati, poznato je, u Referalnom centru Sveučilišta u Zagrebu, gdje je Miro dobio (sa zaposlenjem) i mogućnost rada na dokumentacijskim i informacijskim poslovima. Nije taj novi obris zamijenio prethodeći. Recimo da mu se *pridružio*. Zahvaljujući toj osmozi Miro je u praktične poslove stručnjaka za dokumentaciju i informacijske analize uspijevao ugraditi spoznajni obzor, po otvorenosti i širini uvjerljivo ponad analitičkih redukcija skrivenih u »običajnim« *tehničkim*, pristupima poslovima. Djelomično je to razumljivo već i na temelju uvida u naobrazbu. Miroslav Tuđman nije, danas bismo rekli, »stemovac« (čitaj znanstvenik treniran u prirodnim, tehničkim, znanostima i matematici). Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je filozofiju i sociologiju, dakle, ne baš »stem« discipline. I jedna i druga imaju nemale teškoće u jasnu određenju vlastita predmeta, ali su bez premca u

ulozi svojevrstnih »proizvođača« (kritičkih) pitanja. Taj njihov prinos naoko je staromodan. Ali je ovdje »ljekovito« prisjetiti se sada već »klasične« dosjetke kako je pravo pitanje već polovicom uspješna rješenja (problema). Prava pitanja su, još od prvih znanstvenih uvida, »zlatnim« prinčevima/princezama mišljenja; bez njih, treba li podsjećati, nema u znanosti obvezujućeg »aristokratizma duha«, pa, stoga, ni valjana znanja.

No osim te, društvene/humanističke, potke Miroslavljeve naobrazbe, nezanimarivu ulogu u njegovu pristupu znanstvenom poslu ima i njegovo, u manjku bolje riječi, »organičko« povjerenje u znanje, u javno znanje. Ne znam točno je li to napisao u *Studentskom listu* ili *Tlu* (»Tjednom listu omladine«), 1968. ili 1969. godine, ali je u jednom uvodniku jasno napisao: *znanost je proizvodna snaga*. Danas takva izjava nije više od prigodna otkrića »tople vode«. No izreći je prije ravno 50 i nešto godina u stvarnosti gdje politički poredak nalaže baš suprotno: ideologija je proizvodna snaga, nije spadalo u očekivane iskaze javne pristojnosti. U zamršenom katalogu neprijatelja što ga je tadašnji politički sektor ljubomorno oblikovao i razvijao kao neku vrst tajnog priručnika za gašenje požara, ta je izjava bila pouzdanim simptomom sklonosti dotičnoga prijepornom »tehnokratizmu«. Tako se, podsjećamo, nazivao svaki pokušaj isticanja potrebe za racionalnim upravljanjem institucijama i »radnim organizacijama« (pogrešno danas zvanim »poduzećima«) i svaki pokušaj trasiranja trijezna izlaza iz labirintskih zapleta monumentalnog i jalovog »tehničkog baroka« drugojugoslavenske industrijalizacije. Budući da se već, habitusom intelektualca, bio kandidirao za prijepornu ulogu nacionalista zagovaranjem znanosti kao »proizvodne baze« gospodarstva, Miroslav Tuđman je već prijepornu ulogu »nacionalista«, možda i nehotice, »dopunio« još i tehnokratskom »zarazom«. Od godine 1971., nekom tko se zove Tuđman to je, za pravo, voljom poretka, bilo i — namijenjeno.

No prije početka dugoročna i postojana višedecenijskog znanstvenog posla Miro je, u »olovnim« godinama nakon 1971., morao još popuniti više desetaka molba za zaposlenje, adresirane na raznolike raspisivače »javnih« natječaja, dakako bez ikakva (sretna) izgleda. Za njega javnih natječaja, gdje se prijavljeni objektivno ocjenjuju — nije bilo. Taj ružni niz odbijenica okončan je radom u spomenutom Referalnom centru Sveučilišta u Zagrebu. Poslije su se otvorila vrata Zavoda za kulturu Hrvatske pa vrata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na Odsjeku informacijskih znanosti, gdje je Miro i umirovljen u statusu redovitog profesora trajno. Tih nekoliko decenija znanstvenog rada akumuliralo se u više od 200 znanstvenih i stručnih radova, te u nekoliko knjiga. Ovdje spominjemo važnije naslove: *Struktura kulturne informacije* (1983.), *Teorija informacijske znanosti* (1986., 1990., treće dopunjeno izdanje 2014.), *Obavijest i znanje* (1990.), *Uvod u informacijsku*

znanost (koautorstvo, 1992.), *Prikazalište znanja* (2004.), *Informacijsko ratište i informacijska znanost* (2008.), *Programiranje istine. Rasprava o preraspodjelama društvenih zaliha znanja* (2013.). U taj dio njegova opusa treba uključiti i posao glavnog i odgovornog urednika međunarodnog časopisa *National Security and the Future* od 2000. godine.

Koliko je u tom opusu ostala živom ona polazna, »mladolika«, modernizacijska intencija? Vidljivo je, Miro nije dobio priliku u svojim radovima kritički obuhvatiti hrvatske modernizacijske paradokse u cjelosti (pitanje je je li to uopće i moguće). Ali je na »sektorima« kulture i upravljanja javnim znanjem uspio razviti analitički horizont gdje se izravno otvaraju ključna pitanja o općim smjerovima modernizacije hrvatskoga društva i o unutrašnjim blokadama što priječe sudionicima te modernizacije dovesti javno znanje na položaj središnjeg razvojnog dobra (resursa). Budući da se neke druge znanstvene grane u Hrvatskoj tek suočavaju s takvim pitanjima (primjerice, sociologija znanja, sociologija jezika, institucijska teorija itd.), znanstveni opus Miroslava Tuđmana stvarno »funkcionira« kao moćan generator analitičkih poticaja i, dakako, kao vrijedan fond akumuliranih uvida i spoznaja. Nije pretjeranom ocjena (premda je napisana prijateljskom rukom) da će njegov opus biti budućim istraživačima hrvatskih modernizacija (prve, druge, treće...) nezaobilaznom referencom. Ponovimo s Miroslavom Tuđmanom (i, dakako, s D. de Rougemontom): *budućnost je naša stvar*. Ponovimo to znajući da ponavljamo i nešto drugačiju formulaciju, ali istog značenja, njegova lucidnog čaće.

Treći obris lika Miroslava Tuđmana u hrvatskoj javnosti sažeto nagovještuje složenica: *hrvatski branitelj*. I iz prijašnjih ulomaka je očito kako je, još u granicama socijalističkog poretka, Miro težio, kao znanstvenik i intelektualac, raditi na korist onoga što se neodređeno zvalo: hrvatski interesi. No oblikovanje lika hrvatskoga branitelja u Miroslava Tuđmana otpočimlje godine 1991. u, za Hrvate i Hrvatsku, staroj/novoj situaciji, određenoj drugojugoslavenskom i srpskom/crnogorskom agresijom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. U rujnu nekolicina »nas«, uglavnom docenata s nekoliko fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, plus manji broj prijatelja, odlučila je dragovoljno se prijaviti u Hrvatsku vojsku, tada u povojima. Počimalo se gotovo od nule. Sjećam se neobične sporosti čak i u organizaciji za nas novodošle tako jednostavnoga događaja kao što je bilo polaganje prisege. Pa prije ćemo završiti rat nego položiti prisegu, poluironično je Miro komentirao tu sporost. No ipak je na vrijeme, pri Ministarstvu obrane, bila formirana posebna služba. Informativno-psihološka djelatnost (IPD). U njezinu se okviru radilo što se znalo: pružali su se psihologijski savjeti i pomoć, prikupljale i analizirale informacije, obilazila ratišta i bilježile činjenice, upozoravalo gdje je na pojedinim ra-

tištima potrebna dodatna pomoć, ukazivalo na nužnost oblikovanja navlastita duha Hrvatske vojske... Postupno se informativno-psihološka djelatnost ugradila u »niže« postrojbe, a definitivnu organizacijsku formu zadobila je pod nazivom Politička uprava. U svemu tomu Miro je bio stožerna osoba. Pa i nije bilo neobično što je poslije bio pozvan formirati novu Hrvatsku izvještajnu službu (HIS). Već je u okviru IPD-a stekao vrijedna »polazna« iskustva. A znanstvena kompetencija informacijskog stručnjaka sugerirala je da u tom poslu može biti uspješan. Iskazi više mjerodavnih svjedoka, s kojima je Miro u ulozi šefa HIS-a surađivao, a među njima je i nekolicina veterana »obiljnih« obavještajnih zajednica i službi, potvrđuju da se je HIS, premda u vremenskoj stisci, uspješno konstituirao kao sposobna državna služba. Njegova uloga u nekoliko ključnih osloboditeljskih operacija Hrvatske vojske potvrđuje kako nisu bili posrijedi samo neobvezujući komplimenti.

Dodati je kako je Miro, u suradnji s Ministarstvom znanosti i tehnologije, poticao i formiranje novih znanstvenih ustanova, sposobnih djelovati izvan domašaja ideologijskih silnica i navika akumuliranih u političkim i epistemologijskim shemama socijalističkog razdoblja. (Dakle, braniteljski.) Njegove su zasluge u formiranju današnjeg Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar neporecive. Skraćenica njegova prvog imena IPDI (Institut za primijenjena društvena istraživanja), već na prvi pogled, sugerira sličnost sa službom informativno-psihološke djelatnosti (IPD). No premda je nekoliko istih znanstvenika, predvođenih Mirom, sudjelovalo i u jednom i u drugom pothvatu, sličnost imeničnih skraćenica nije planirana. Na tomu je, očito ne bez humora, poradio slučaj.

Braniteljski obris Miroslava Tuđmana »zaokružuju« dvije činjenice. Svoje sudioništvo u obrani od agresije Miro je okončao u vojnom činu generala bojnika. No nije okončao rad na više »braniteljskih« knjiga. One su, također, jedinicama u Tuđmanovu znanstvenom opusu. Ali nisu spomenute u ulomku o Miroslavu znanstveniku, jer se tematski jasno odvajaju od Tuđmanovih »standardnih« znanstvenih radova. To su, podsjetimo: *Krivi za zločin samoodređenja* (2003.), *Istina o Bosni i Hercegovini, Dokumenti 1991.—1995.* (2005.), *Vrijeme krivokletnika* (2006.), *Programirane hereze i hrvatski otpori* (2013.), *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije* (2013.), *Druga strana Rubikona* (2017.), *Haški krivolov* (2019.). U njima je, na različitim razinama, Tuđman pokazao tko i kojim metodama stvarno nastavlja »rat nakon rata« protiv Hrvatske, a zapravo, protiv Hrvata kao nacionalne zajednice i njihove opstojnosti na povijesnim teritorijima. Na istom tragu treba »čitati« i njegovu odluku da se angažira kao zastupnik u Hrvatskom saboru, u zastupničkom klubu Hrvatske demokratske zajednice, stranke kojoj je utemeljiteljem bio njegov otac, a ponajviše radi *braniteljskih* zadaća. Imaju li se u vidu, pri-

je spomenute modernizacijske težnje Miroslava Tuđmana, koje prožimlju, uglavnom, sve njegove važnije postupke, teško je povjerovati da ga je u tomu orijentirala specifična potreba za životom političara. Prije će biti da je, motreći hrvatske prilike iz šire modernizacijske perspektive (svojsvene, uglavnom, državnica, ne i političkim tehničarima), zaključio kako će u krugu stranke koja se legitimira baštinom »prvog hrvatskog predsjednika« moći uspješnije afirmirati one »braniteljske« intencije i prakse bez kojih zamišljene, političke i *razvojne*, samostalnosti jednostavno nema. Kritičko čitanje njegovih tekstova u spomenutim »braniteljskim« knjigama, na drugoj strani, dopušta zaključiti kako oni (tekstovi) baš i ne idu »niz dlaku« politikama iste stranke u različitim razdobljima po smrti njegova oca. U njima je vidio ne samo političku nesposobnost tadašnjih stranačkih prvaka nego i dubinsko odvajanje od njezinih »braniteljskih« korijena. Stoga se, promatrane u cjelini, Tuđmanove »braniteljske« knjige mogu držati i kao svojevrsni poziv na povratak tim korijenima. Ima li se to u vidu dopušteno je zaključiti da je Miroslav Tuđman osoba kojoj je, programski i praktično, pretijesno u bilo kojoj stranci. Njegov braniteljski korijen i etos potvrđuju da je stvarna »stranka« kojoj pripada — Hrvatska, »samo« Hrvatska.

Četvrti obris lika Miroslava Tuđmana u javnoj predodžbi može se jednostavno sažeti u riječ: *gospodin*. Naslov: gospodin, poznato je, u sociokulturnoj povijesti rabi se na više načina. Prisutan je, primjerice u religijskoj uporabi (Gospodin Bog...), u staleškoj uporabi (plemenita Gospoda...), u političkoj uporabi (članovi moderne nacije oslovljuju se u javnoj komunikaciji s gospodin, gospođa...), u identitetskoj uporabi (naslovom gospodin, gospođa, sugerira se posebna karakterna kakvoća osobe)... Kada je riječ o gospodinu Miroslavu Tuđmanu očito je riječ o potonjoj, identitetskoj, uporabi gospodskog naslova. Njegovo značenjsko polje određuju dvije skupine osobnih obilježja. U prvoj su skupini *moralne* vrline (pravednost, odvažnost, radišnost, ponos, mudrost...). U drugoj su skupini određena *habitualna* svojstva (miroljubivost, povjerljivost, diskretnost, životna vedrina, empatija, čast, obzirnost...). U svake »gospodske« osobe te se dvije skupine obilježja originalno miješaju i povezuju, oblikujući u socijalnom i komunikacijskom iskustvu drugih obrisa osobe kojoj uspijeva djelovati sukladno moralnim vrijednostima, a u okvirima onoga što se, uglavnom neodređeno, podređuje mjerilima »lijepog« ponašanja. Već u krugu prijatelja iz mladih dana znalo se kako se Miroslavu može vjerovati, kako »nema šanse« da će on iznevjeriti, zlorabiti, povjerenje prijatelja. Nekako, »po prirodi«, Miro je bio osoba kojoj se vjerovalo. Suzdržan, samozatajan, diskretan, trajno usmjeren na rad i istraživanje, pripravan pomoći. Nije posve pogrešno ovdje uporabiti pridjev: *konzerватivan*, trenutačno ne odveć popularan u javnoj komunikaciji. Možda je,

uostalom, i naslov: gospodin, u aktualnim prilikama, prožetim narcističkom individualizacijom i usponom ja-pa-ja stilova polusvijeta, također, »zastario«. No tu »zastarjelost« ne držim nikakvim manjkom. A vjerujem, ne bi je držao ni Miro. Posrijedi je, jednostavno, ukorijenjenost u nevelikom broju temeljnih vrijednosti nužnih e da bi se osoba našla, i ovostrano i onostrano — »na svome mjestu«. Njihova prisutnost i utjelovljenost u životnim praksama implicira kako se životni i socijalni odnosi ne mogu oblikovati tek mehanički, »vodoravno«, gdje je sve izjednačivo sa svim u nekoj vrsti sada već klinički opsesivne herbarijske istinitosti, bliske poopćenoj skučenosti navodno tržišnih društava. Biti gospodin Netko u takvim prilikama i nije baš poželjno, a nerijetko nije ni ugodno.

Ima li se u vidu cjelina slike kojom težimo obuhvatiti sjećanje na neku osobu, za Miroslava Tuđmana nema boljeg, zaglavnog, naslova. Godine 2021. umro je *gospodin* Miroslav Tuđman. Toliko je u njegovoj smrti više nepravde i više apsurdna. Mi koji za neko vrijeme još ostajemo ovdje sjećat ćemo se, dakako, i intelektualca i znanstvenika i hrvatskog branitelja, Miroslava Tuđmana. Ali ćemo se, ponajprije, i ponajviše, sjećati GOSPODINA. Suprotno znanstvenim predrasudama vjerujem da sjećanje nikada ne vara. Jer mu je u jezgri sjećanje na iznimne i na one koje volimo; i, kako se svojedobno znalo reći, »ma gdje bili«. Doviđenja prijatelju.

Lukovo, kolovoz 2021.